

Шульга К.Д.аспірант кафедри менеджменту банківської діяльності
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана

КОНСОЛІДАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У БАНКІВСЬКОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ: ЕТАПИ РОЗВИТКУ ТА ФАКТОРИ АКТИВІЗАЦІЇ

У статті розглянуто основні етапи розвитку консолідаційних процесів України залежно від економічних циклів країни. Визначено, які основні форми консолідації переважають на різних етапах розвитку економіки. Проаналізовано вплив банківської системи України та основних показників діяльності банків на розвиток процесів консолідації. Визначено динаміку фінансової стабільності банківської системи за результатами аналізу основних показників діяльності.

Ключові слова: консолідація банків, фінансова стійкість, економічні цикли, етапи розвитку.

В статье рассмотрены основные этапы развития консолидационных процессов Украины в зависимости от экономических циклов страны. Определено, какие основные формы консолидации преобладают на разных этапах развития экономики. Проанализировано влияние развития банковской системы Украины и основных показателей деятельности банков на развитие процессов консолидации. Определена динамика финансовой стабильности банковской системы по результатам анализа основных показателей деятельности.

Ключевые слова: консолидация банков, финансовая устойчивость, экономические циклы, этапы развития.

Постановка проблеми. Останні роки, що характеризуються кризовими явищами в країні, спровокували низку проблем системного характеру, що перешкоджають забезпеченню фінансової стабільності банківської системи України. Реальному сектору економіки необхідне фінансування для оновлення основних фондів. Але ресурсні можливості банків перешкоджають кредитуванню економіки за сучасних умов у достатньому розмірі. Зростання власного капіталу банків обмежене можливостями нарощування статутного капіталу та зниження прибутку у кризових умовах. Вітчизняні банки мають низку обмежень під час розміщення акцій для використання коштів, необхідних для формування акціонерного капіталу. Скорочення капітальних резервів негативно вплинуло на забезпеченість банків власними коштами та призвело до втрати довіри до банків і, як наслідок, до відтоку депозитів з банків. Для покращення ресурсного забезпечення, необхідного для інноваційного розвитку економіки, банки укладають консолідаційні угоди. Консолідація посилює позиції вітчизняних банків в конкурентній боротьбі, яка точиться на національних ринках внаслідок приходу великих іноземних банків. Також консолідація приводить до виходу невеликих банків з ринку в результаті банківської кризи, що передбачає нарощування резервів та зростання показників капіталізації та концентрації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Результати досліджень щодо основних етапів розвитку консолідаційних процесів у банківському секторі та їх впливу на фінансову стабільність банківської системи країни представлені в роботах таких вітчизняних дослідників, як, зокрема, М. Алексеєнко, З. Васильченко, О. Васюренко, В. Геєць, А. Єпіфанов, І. Івасів, К. Кіреєва, І. Лютий, В. Міщенко, Т. Момот, Р. Пікус, Н. Шпигоцька, М. Гасюк.

Метою дослідження є визначення основних етапів розвитку консолідаційних процесів в Україні залежно від фази економічного циклу; виявлення форм консолідації, які переважають на кожному етапі розвитку економіки; аналіз впливу консолідаційних процесів на фінансові показники розвитку банківської системи України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Активізація консолідаційних процесів у банківському секторі країни визначається такими чинниками:

- лібералізація економіки;
- зростання обсягів іноземних інвестицій;
- розвиток ринків капіталів та фінансових послуг.

Одними з основних чинників, які спричиняють розвиток консолідаційних процесів, є економічні цикли.

В економічній літературі виділяють чотири фази економічного розвитку країни, такі як спад, депресія, поживлення та зростання.

1) Фаза спаду виявляється помітним порушенням рівноваги в країні. Фаза характеризується спадом виробництва, збільшенням рівня безробіття та веде до скорочення попиту.

У зв'язку з цим виникає потреба реального сектору економіки у додаткових грошах для покриття кредитів, за рахунок чого зростає норма відсотка по кредитах.

2) Фаза депресії є періодом застою, коли економіка країни спускається на «дно». На цій фазі рівень виробництва знаходиться на найнижчому рівні, а безробіття зростає.

На цьому етапі у банків зростає необхідність пошуку додаткових коштів для забезпечення своєї діяльності та отримання прибутку. Цього можна досягти за рахунок застосування новітніх технологій та прогресивної організації праці.

3) Фаза поживлення характеризується відновленням роботи підприємств, нарощуванням обсягів виробництва та надання послуг. Поступово зростає попит та ціни, рівень безробіття при цьому знижується.

4) Під час фази піднесення економіка досягає докризового рівня.

На цьому етапі нарощуються виробничі потужності, зростають масштаби діяльності підприємств, безробіття перебуває на низькому рівні.

Розглянемо етапи розвитку консолідаційних процесів в Україні.

1991–1993 роки – екстенсивний розвиток банківської системи України.

1994–1995 роки – криза і ліквідація банків, а також впровадження регулювання з метою стабілізації стабільності та платоспроможності банків.

1996–1998 роки – стабілізація та покращення банківської системи. Масова приватизація майна, створення умов для подальшого розвитку консолідаційних процесів.

1999–2005 роки – модернізація банківської системи України; входження іноземних банків на український ринок. Відбуваються перерозподіл власності та зародження консолідації, оскільки держава бере активну участь у консолідаційних процесах банків.

2006–2008 роки – пік розвитку процесів консолідації, значно збільшився інтерес іноземних інвесторів до банківського сектору України. Починається фаза поглинання українських банків іноземними.

2009–2013 роки – відбулося значне скорочення обсягів операцій зі злиття та поглинання, «ринок продавця» змінився на «ринок покупця», інвестори втратили інтерес до прямого інвестування в економіку країни. Серед причин, що ускладнювали укладання консолідаційних угод у даний період, слід назвати завищені вимоги продавців за низької ринкової вартості активів. Банківський сектор характеризується сектором, де «неліквідність» настільки висока, що купівля здійснювалася переважно державою за неринковими принципами. Іншою причиною є нехватка коштів для укладення угоди, оскільки часто основною умовою угоди є готовність покупця погашати борги, що залишилися у продавця.

2013 рік – сьогоднішня – консолідація є здебільшого вимушеною, причиною чого є економічна криза. Угоди консолідації укладаються переважно з тими банками, активи яких значно подешевшали [4].

Щодо аналізу діяльності банківської системи за останні 10 років та визначення впливу економічних циклів на банківську систему необхідно проаналізувати низку показників. НБУ для регулювання діяльності банків України та контролю за функціонуванням всієї банківської системи встановлює нормативи банківської діяльності.

Показовою є динаміка значення нормативу мінімального розміру регулятивного капіталу (Н1). Як видно з рис. 1, розмір регулятивного капіталу по банківській системі України до 1 січня 2015 року мав тенденцію до зростання, але в 2015 році та 2016 році різко та суттєво скоротився.

Така ситуація є небезпечною через непередбачувані структурні зміни в економіці України, нестабільність курсу національної валюти та її купівельну спроможність.

Постановою Правління НБУ «Про затвердження Змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» від 17 листопада 2014 року № 723 збільшено нормативне значення мінімального розміру регулятивного капіталу банку (Н1) зі 120 млн. грн. до 500 млн. грн. Таким чином, у новостворених банках значення нормативу Н1 повинне бути не меншим за 500 млн. грн., а для банків, що розпочали діяльність до 11 липня 2014 року, передбачено поступовий десятиріч-

Рис. 1. Регулятивний капітал, тис. грн.

Джерело: офіційний сайт НБУ [7]

Таблиця 1

Форми консолідації за участі українських банків [2]

№	Банк-об'єкт	Покупець	Вид консолідації	Рік
1	«Райффайзен банк Україна»	“OTP Banka Slovenko”	Поглинання	2006
2	«Агробанк»	“PPF Group”	Поглинання	2006
3	«Укрсоцбанк»	“UniCredit Group”	Поглинання	2007
4	«ТАС-Комерцбанк», «ТАС-Інвестбанк»	“Swedbank”	Поглинання	2007
5	«Форум»	“Commerzbank”	Поглинання	2007
6	«Дельта»	“Icon Private Equity”	Злиття	2008
7	«Промінвестбанк»	«Внешэкономбанк»	Поглинання	2009
8	«УкрСиббанк»	“BNP Paribas”	Поглинання	2009
9	«Мегабанк»	“EBRD, KfW”	Злиття	2009
10	«Кредитпромбанк»	“Fintest Holding”	Злиття	2010
11	«Банк Форум»	“Commerzbank”	Поглинання	2010
12	«VAB банк»	“TBIF Financial Services (Kardan N.V.)”	Поглинання	2010
13	«Агробанк (Home Credit Bank Ukraine)»	“IMB Group (Platinum Bank)”	Поглинання	2010
14	«Дельта Банк»	“Cargil Financial Services”	Поглинання	2011
15	«ПУМБ»	«Донгорбанк»	Поглинання	2011
16	«Банк Креді Агріколь»	«КІБ Креді Агріколь»	Злиття	2012
17	«Банк Форум»	«Смарт-Холдинг»	Поглинання	2012
18	«Фідобанк»	«Фідокомбанк»	Поглинання	2013
19	“Swedbank”	«Дельта Банк»	Поглинання	2013
20	«Астра Банк»	«Дельта Банк»	Злиття	2013
21	“Platinum bank”	“Vertex”	Поглинання	2013
22	«Брокбізнесбанк»	«ВЕТЭК»	Поглинання	2013
23	“UniCredit Bank”	«Укрсоцбанк»	Поглинання	2014
24	«Банк Кіпру»	«Альфа Банк Україна»	Поглинання	2014
25	«ПАО «Укрсоцбанк»»	“ABN Holdings S.A”	Поглинання	2016
26	“FIDOBANK”	“Eurobank”	Злиття	2016
27	“VS Bank”	“TAScombank”	Поглинання	2017

ний перехід до вказаного значення. Відповідно, для цієї групи банків нормативне значення Н1 у розмірі 120 млн. є дійсним до 10 липня 2017 року, а з 11 липня – його збільшення до 150 млн. грн. Таким чином, банкам України необхідно буде різко наростити розмір регулятивного капіталу, що через наявну тенденцію може бути непросто.

Співвідношення власного капіталу та банківських ризиків регулювання рівня достатності регулятивного капіталу для вітчизняних банків здійснюється за допомогою нормативу адекватності регулятивного капіталу (Н2), основною метою встановлення якого є необхідність запобігання надмірному перекадженню банками кредитного ризику та ризиків неповернення банківських активів на кредиторів і вкладників.

Рис. 2. Норматив достатності регулятивного капіталу

Джерело: офіційний сайт НБУ [7]

Цей норматив відображає здатність банку своєчасно і в повному обсязі розраховуватися зі своїми зобов'язаннями, а його зростання є ознакою збільшення частки ризику, який бере на себе банк, тоді як зниження є ознакою збільшення ризику, який беруть на себе кредитори та вкладники банку.

З 2009 року показник має чітку зростаючу тенденцію, досягнувши максимуму у 2011 році. Це свідчить про те, що у 2011 році банківська система мала певний запас міцності для покриття збитків та нарощення обсягів активних операцій.

У 2012 році значення показника йде на спад до 2016 року, а такі негативні тенденції несуть загрозу зниження стійкості вітчизняної банківської системи, особливо в умовах існування ризиків погіршення якості кредитного портфеля банків.

Норматив миттєвої ліквідності використовується з метою контролю за спроможністю банку забезпечувати вчасне виконання своїх грошових зобов'язань за рахунок високоліквідних активів (коштів у касі на кореспондентських рахунках), а його рівень повинен бути не менше 20%.

Таким чином, як видно з графіку, динаміка цього показника є досить позитивною. За останні роки показник становив 57% у 2014 році, 57,1% у 2015 році та 78,7% у 2016 році. За аналізований період зростання показника відбулося на 25,1%, що свідчить про зростання спроможності банків покривати короткострокові зобов'язання.

Наступний показник поточної ліквідності необхідний для визначення збалансованості термінів і сум ліквідних активів та зобов'язань банку, а його нормативне значення повинно бути не менше 40%. Протягом останніх років цей норматив становив 80,87%; 79,9%; 79,99% відповідно.

Норматив короткострокової ліквідності визначається як співвідношення ліквідних активів та короткострокових зобов'язань, його рівень має бути не менше 60%. Цей норматив становить 89,11% у 2014 році, 86,1% у 2015 році та 92,87%, у 2016 році, всі показники залишаються в межах норми. Зростання цього нормативу вказує на здатність банків погашати зобов'язання протягом одного року за рахунок активів.

Як показує банківська практика, сьогодні це процеси консолідації у вітчизняному банківському секторі знаходяться на досить низькому

рівні. В Україні не відбулося за аналізований період жодного злиття великих банків, а процеси приєднання та злиття середніх і дрібних банків відбуваються досить повільно порівняно зі світовими тенденціями.

Національний банк України збільшив норматив адекватності регулятивного капіталу з 8% до 10%, а також мінімальний обсяг статутного капіталу.

Низькокапіталізованим банкам необхідно активно застосовувати процедуру реорганізації шляхом злиття, а також реструктуризацію через закриття збиткових філій, оскільки такий процес може бути стимулом для розвитку банківської системи України.

Сьогодні в Україні спостерігається процес консолідації банківського капіталу шляхом поглинання нестабільних невеликих банків крупними або виділення збиткових філій із нестабільних банків та приєднання до інших банків.

Під час кризи в Україні банки з іноземним капіталом використовують різні форми консолідації залежно від вибраних стратегічних цілей.

1) Консолідація, до якої належать злиття, приєднання, поділ, виділення та перетворення. Така консолідація здійснювалась шведськими банками в Україні з метою консолідації активів кількох дочірніх фінансових інститутів у рамках єдиної материнської групи.

У 2009 році відбулось приєднання дочірніх банків «Сведбанк Інвест» та «Факторіал-банку» до банків «Сведбанк» та «СЕБ», що привело до зменшення кількості банків з іноземним капіталом з 53 до 5. Така консолідація пояснюється необхідністю усунення дублювання функцій підрозділами та впровадження єдиних корпоративних стандартів у банках, які перед поглинанням однією іноземною фінансовою групою були окремими юридичними особами [1].

2) Реструктуризація бізнес-процесів іноземних банків, що в Україні відбувалась у формі створення нових відділів у роботі з проблемною заборгованістю, впровадження більш централізованої моделі прийняття кредитних рішень, закриття збиткових банківських філій.

Криза світової та вітчизняної економіки у банківській сфері негативно вплинула на процеси консолідації в банківському секторі. Велика кількість іноземних інвесторів, яким належали банки з низьким обсягом активів, прийняли рішення щодо виходу з українського ринку банківських послуг [1].

Рис. 3. Показники ліквідності банківської системи

Джерело: офіційний сайт НБУ [7]

Висновки з проведеного дослідження. Зважаючи на розвиток банківської системи та показники її діяльності та стійкості, можемо зробити висновок, що в Україні створення банківських об'єднань не зазнало значного поширення, що пояснюють, з одного боку, недосконалістю відповідної нормативної бази, а з іншого боку, неготовністю власників бан-

ківських установ поступатися контролем над ними шляхом перерозподілу чи взаємного обміну пакетами акцій.

Активізація процесів консолідації визначається економічними циклами, лібералізацією економік, розвитком ринків капіталів та фінансових послуг, зростанням обсягів іноземних інвестицій.

Список використаних джерел:

1. Вовчак О. Передумови та тенденції розвитку процесів консолідації у банківській сфері. Науковий вісник НЛТУ України. 2012. № 22 (10). С. 140–147.
2. Волкова О. Аналіз процесів зовнішньої реструктуризації в банківському секторі України. Ефективна економіка. 2014. № 3.
3. Другов О. Реструктуризація банківської системи України: сучасний стан та перспективи. Фінансовий простір. 2015. № 4 (20). С. 40–48.
4. Колісник М. Періодизація розвитку банківської системи України. Національний лісотехнічний університет України. 2009. № 19 (9). С. 184–191.
5. Радова Н. Фінансове забезпечення консолідації банків. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2015. С. 142–145.
6. Mergers and Acquisitions in Ukraine. URL: <https://mergers.com.ua>.
7. Офіційний сайт НБУ Ukraine URL: www.bank.gov.ua.

Shul'ga K.D.

CONSOLIDATION PROCESSES IN THE BANKING SECTOR OF UKRAINE: STAGES OF DEVELOPMENT AND FACTORS OF ACTIVATION

The article deals with the main stages of development of consolidation processes in Ukraine, depending on the country's economic cycles. It is determined, which basic forms of consolidation prevail at different stages of the economic development. The influence of the banking system of Ukraine and the main indicators of banks' activity on the development of consolidation processes is analyzed. The dynamics of the financial stability of the banking system are determined based on the analysis of the main indicators of activity.

Consolidation strengthens the position of domestic banks in the market competition, which is growing on the national markets as a result of the arrival of large foreign banks. Also, consolidation leads to the withdrawal of small banks from the market as a result of the banking crisis, which implies an increase in reserves and an increase in capitalization and concentration rates. The activation of consolidation processes in the banking sector of the country is determined by factors such as: liberalization of the economy, growth of foreign investment, development of capital markets and financial services. Economic cycles are one of the main factors that trigger the development of consolidation processes.

Today, the processes of consolidation in the domestic banking sector are at a rather low level. In Ukraine, during the analyzed period, there was no merger of large banks, and the processes of joining and merging medium and small banks are relatively slow, compared with global trends. The process of concentration of bank capital occurred through the absorption of unstable small banks by large or the allocation of unprofitable branches from unstable banks and joining other banks.

Key words: bank consolidation, financial stability, economic cycles, stages of development.